Віталій КУШНІР

ФОРМУВАННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ КОЛЕКЦІЙ УКРАЇНСЬКИХ МУЗЕЇВ ГАЛИЧИНИ (1918—1939 рр.)

Темою статті є формування археологічних збірок українських музеїв Галичини у період між двома світовими війнами. Висвітлено етапи розвитку, основні джерела поповнення та склад археологічних збірок Музею НТШ, Національного музею у Львові та музею товариства «Бойківщина» у Самборі. Показаний внесок у розвиток археології в українських музеях Я. Пастернака, Ю. Полянського, О. Кандиби, В. Кобільника, інших науковців та музейних працівників.

Ключові слова: музей, український музей, археологія, археологічна збірка, Галичина.

© В. КУШНІР, 2012

Основою діяльності будь-якого музею є його збірка. На неї спираються та від неї залежать всі складові музейної роботи — експозиційна, наукова, просвітницька тощо. Тому висвітлення питання про формування музейних колекцій є необхідним моментом вивчення історії музейної справи.

Створення в Галичині українських музеїв було результатом зусиль української інтелігенції краю, спрямованих на формування на цих теренах мережі національних культурних установ. Основою концепцій Музею Наукового товариства ім. Шевченка (НТШ), Національного музею у Львові, пізніше — численних музеїв у повітових містечках краю була ідея українського національного музею. Це передбачало спрямування їх збирацької діяльності на різноманітне коло предметів, що представляли історію і культуру цілої України, перш за все їх власне українську сторону.

Одним з напрямків роботи українських музеїв з формування фондів стала археологія. Предметом висвітлення в нашій статті є питання про розвиток археологічних колекцій українських музеїв Галичини у період між двома світовими війнами. Йдеться перш за все про ті три музеї, що мали у цей час значні археологічні збірки — Музей НТШ, Національний музей у Львові та самбірський музей товариства «Бойківщина». Нашим завданням є визначення основних моментів та загальних параметрів їх формування, внеску окремих науковців та музейників у розвиток археології в українських музеях, наукове значення збірок тощо.

Вже у перші роки своєї діяльності (а відлік часу для неї можна починати з 1893 р.) до систематичного збирання археологічних знахідок звернувся Музей НТШ. Ще до Першої світової війни у ньому було сформовано велику археологічну колекцію, і за фактичним профілем своєї збірки музей НТШ став українським етнографічно-археологічним музеєм. Саме так визначало його Товариство у зверненнях до тодішніх властей Галичини. Станом на кінець 1919 р. в археологічному відділі Музею НТШ нараховувалося 6218 предметів [12, с. 107, 110], тобто він за кількісними показниками був другим музейним відділом після етнографічного (9248 одиниць зберігання).

Музей НТШ ще з довоєнного часу (цю традицію започаткував Володимир Гребеняк, молодий археолог, який працював в музеї напередодні Першої світової війни) дуже докладно інформував науковців та зацікавлену громадськість про надходження

до його археологічної збірки. Відповідна інформація містилася у «Хроніках», які видавало Товариство, а також у його «Записках».

Після закінчення світової війни Музей Товариства продовжив роботу з поповнення археологічної складової своєї збірки. Щоправда, у 1920—1922 рр. надходження до археологічного відділу музею були мінімальними. Так, у 1920 р. до музейного каталога було вписано лише чотири нових археологічних експонати. У наступні два роки відділ археології поповнився 32 новими предметами, в основному з числа знайдених при розкопках літописного Звенигорода. Останні були подаровані музею Володимиром Мирошем, який і в майбутньому буде серед його жертводавців [13, с. 89].

Наступні кілька років виявилися для археологічної збірки музею набагато успішнішими. Із січня 1923 р. до жовтня 1925 р. вона поповнилася 551 новим предметом. У цей час музей придбав, зокрема, срібний скарб княжої доби, знайдений біля с. Вербівка (поблизу с. Нараєва на Бережанщині) [14, с. 143]. У 1925—1927 рр. Юрій Полянський, тодішній кустос (головний зберігач) музею, провів низку розвідувальних археологічних досліджень на Західному Поділлі (на території сучасної Тернопільської області), відкрив кілька палеолітичних поселень, які згодом планував вивчити ґрунтовніше [48, с. 10]. Внаслідок таких експедицій поповнювалася і археологічна збірка Музею НТШ. Так, у серпні 1925 р. від свого кустоса музей отримав сотні предметів, знайдених на розкопках у Новосілці Костюковій та поблизу с. Голігради (на Тернопільщині), в основному — крем'яних знарядь епохи неоліту та палеоліту [5]. У грудні 1926 р. фонди Музею НТШ поповнилися великим скарбом XVII ст., знайденим незадовго до того у с. Межиріччя Корецьке (неподалік Рівного). Він налічував 1117 монет, переважно срібних, що були викарбувані у Німеччині, Голландії, Швеції, Польщі (останніх було найбільше) та інших країнах [47, с. 216—223].

Серед особливо цікавих надбань музею 1927 р. — два червоні теракотові черепки римського часу з пластичним орнаментом, знайдені селянином у Звенигороді (поблизу Бібрки). Ця знахідка дала археологу Ярославу Пастернаку, який з осені 1928 р. став директором Музею НТШ, можливість зробити припущення, що початки поселення на місці Звенигорода — згодом княжої столиці — сягають принаймні II століття [43, с. 10].

Усього ж від 1924 р. і до листопада 1927 р. до археологічного відділу Музею НТШ надійшло близько 1000 нових предметів, більшість з яких склали різноманітні знаряддя праці кам'яної доби. Основними джерелами поповнень стали розкопки Ю. Полянського, а також принагідні знахідки селян, учнів шкіл та ін., що передавалися до музею переважно безкоштовно.

У 1928 р. археологічний відділ отримав 260 нових предметів [15, с. 35]. Цього року Музей НТШ практично не міг одержати офіційного дозволу на проведення археологічних розкопок (з незалежних від нього причин), до того ж Товариство не в змозі було б їх профінансувати. Тим не менш його археологічна збірка суттєво збільшилася за рахунок випадкових знахідок і дарунків. Зокрема, Музей НТШ повідомляв, що експонати, які поповнили відділ археології у 1928 р., походили з 68 різних місць Галичини. Серед них — пам'ятки епохи неоліту, культури розписної кераміки, бронзової доби, ранньої залізної доби, а також давньослов'янські та античні (римські) [42].

У червні 1928 р. поблизу села Борочиць Горохівського повіту (на Волині) був знайдений величезний (вагою у кілька десятків кілограмів) срібний скарб (у ньому були також й окремі золоті предмети). Згодом Музей НТШ купив з нього 362 римські монети, які походили з часу правління імператора Веспасіана і до імператора Коммода (69—192 рр.). Ця, а також інші подібні знахідки давали історикам можливість будувати гіпотези про маршрути торгових шляхів античного часу, які проходили по землях Західної України [43, с. 11—17].

За дорученням Музею НТШ у 1928—1929 рр. у Борщівському та Заліщицькому повітах на Тернопільщині працював Олег Кандиба — український археолог, поет (відомий під псевдонімом Олег Ольжич), згодом учасник та один з керівників підпілля ОУН. Його завданням було оглянути місця попередніх розкопок Ю. Полянського, з'ясувати перспективи ведення там подальших досліджень. З огляду на брак часу О. Кандиба мав обмежитися лише пробними розкопками, за можливістю рятуючи пам'ятки, яким загрожувало знищення [21, с. 64]. Він працював, зокрема, у селах Козачизна,

Ланівці, Стрілківці, Білче Золоте, Новосілка Костюкова, Голігради, Касперівці, Добряни. При цьому найґрунтовніше було вивчено печеру «Вертеба» у с. Більче Золоте. Знайдені там матеріали, що належали до трипільської культури, О. Кандиба передавав до Музею НТШ. З розкопок О. Кандиби до нього потрапили знайдені у Вертебі кераміка, кістяні знаряддя, крем'яні ножі тощо, кераміка з околиць Заліщик та інше [41, с. 241—268]. На думку Я. Пастернака, остеологічний матеріал з Вертеби (кістки її прадавніх мешканців) суперечив поширеній теорії про прихід носіїв трипільської культури на землі теперішньої України з Ірану через Малу Азію [41, с. 241—268]. До речі, у червні—вересні 1928 р. О. Кандиба (він у цей час жив у Чехії, готуючи свою дисертацію), працював і в Музеї НТШ, де вивчав пам'ятки трипільської культури, що вже зберігалися у його збірці [44, с. 420].

У 1929 р. археологічний відділ Музею НТШ одержав усього 273 нових експонати, у тому числі збірку бронзових прикрас, кам'яні знаряддя праці, зразки кераміки лужицької культури (подаровані Яковом Бобруком) [15, с. 36]. Протягом наступних трьох років він у середньому поповнювався трьома сотнями нових предметів щороку. Експонати, що тоді надійшли до археологічного відділу музею, походили з 229 різних населених пунктів Західної України і належали до кількох історичних періодів — неоліту, енеоліту, бронзової доби, епохи Римської імперії (остання в музейній збірці була репрезентована переважно монетами), українського середньовіччя (княжої доби). Зокрема, серед нових надходжень були представлені гальштатська і латенська культури (епохи раннього заліза) [40, с. 113—130].

З початку 1930-х рр. більшу частину джерел поповнення археологічної складової збірки Музею НТШ становлять розкопки, які регулярно проводив в Галичині Я. Пастернак. (Хоча і звичайні випадкові надходження не втрачають свого значення). Взагалі саме для археологічного відділу музею середина та друга половина 1930-х рр. виявилися особливо успішними.

У 1932 р. директор музею НТШ проводив розкопки біля Деліїва (повіт Товмач) та Якторова (повіт Перемишляни), досліджував підземелля катедри св. Юра у Львові. Наступного року розкопки відбулися у Кульчицях (під Самбором), у селах Перемишлянського повіту, а також було продовжено вивчення львівської катедри [16, с. 67]. Знайдені предмети зазвичай передавалися до музею НТШ. Наприклад, з розкопок у Кульчицях музей отримав крем'яні скребачки, з розкопок, проведених у 1933 р. Я. Пастернаком (спільно з Тадеушем Сулімірським — польським археологом зі Львівського університету) у Новосілці Костюковій — фрагменти кераміки, застібки-фібули, різноманітні крем'яні та кістяні знаряддя [41, с. 241—268]. У 1934 р. Я. Пастернак знов проводив розкопки у кількох населених пунктах Галичини, у тому числі — у Цуцилові та Переріслі (у Надвірнянському повіті на Гуцульщині); з останніх музей НТШ отримав, зокрема, крем'яні неолітичні знаряддя.

Цінним поповненням археологічного відділу Музею НТШ стали численні знахідки з кількарічних розкопок Я. Пастернака (вони проводилися в основному за кошти митрополита Андрея Шептицького) у Крилосі (Станіславівський повіт), які почалися у 1934 р. Досліджуючи рештки міста княжої доби, вчений у липні 1936 р. відкрив тут фундамент відомого з писемних джерел Успенського кафедрального собору XII століття. Це відкриття дало змогу остаточно вирішити питання локалізації літописного Галича — столиці Галицько-Волинського князівства. Там же незабаром Я. Пастернак знайшов і саркофаг з людськими останками, які він ідентифікував як останки знаменитого князя Ярослава Осмомисла. Це відкриття викликало широкий розголос у Галичині, зацікавлення польських та німецьких археологів, навіть масове паломництво місцевих мешканців до місця розкопок [20, с. 60]. Свою знахідку Я. Пастернак 31 серпня 1939 р. сховав (залишивши записку) в крипті катедри св. Юра, де вона знову була знайдена львівськими вченими у 1991 р. [28, с. 87]. Довгий час археологи поділяли думку Я. Пастернака про приналежність саркофага з Крилоса Ярославу Осмомислу. Однак пізніші дослідження змусили науковців зробити висновок, що питання про ідентифікацію похованої у соборі особи залишається відкритим [19, с. 15].

Знайдені на розкопках у Крилосі предмети поступово передавалися до Музею НТШ. Зокрема, кілька сотень таких знахідок надійшло до музею у жовтні 1938 р. Серед них — зброя, прикраси, знаряддя праці, кераміка та ін. У числі відкритого

Я. Пастернаком у літописному Галичі були й унікальні речі, наприклад, золотий медальйон з перегородчастими емалями, велика колекція хрестиків та енколпіонів, кам'яні форми для відливання прикрас, деякі архітектурні деталі тощо [45, с. 64].

У 1935—1936 рр. Я. Пастернак провів розкопки (часто продовжуючи роботи, розпочаті раніше) у 19 різних населених пунктах Галичини — у Белзі (Сокальський повіт), у кількох селах Станіславівського повіту, на Гуцульщині (у повіті Надвірна) та ін. Гроші на ці дослідження археологу доводилося шукати самотужки. Наприклад, з листа Я. Пастернака до голови НТШ (квітень 1936 р.) довідуємося, що розкопки могильника римського часу стали можливими завдяки сумі у 100 злотих, отриманій вченим від «Центросоюзу» та «Маслосоюзу» [4, арк. 43]. Власне, і для проведення інших досліджень доводилося шукати підтримки «спонсорів». У «Хроніці НТШ» відзначено «надзвичайно багатий приріст» археологічного відділу музею Товариства у цей період. У 1935 р. останній отримав 352 нових предмети, у 1936 р. — 682. У 1933 та 1934 рр. надійшло відповідно 384 та 631 одиниць зберігання [17, с. 97]. За 1934—1936 рр. з розкопок свого директора Культурно-історичний музей отримав, зокрема, глиняний посуд (зразки культури шнурової кераміки) з поховання поруч Новосілок Ліських (біля Кам'янки Струмилової), сокирку, топірець та амфору, знайдені під Комарно (повіт Рудки), керамічні матеріали з поселення липицької культури, кераміку з розкопок під Белзом, поблизу села Глинсько (повіт Жовква) та села Якторів (повіт Перемишляни) [41, с. 241—268].

У 1936 р. археологічний відділ музею поповнили деякі приватні збірки. Так, у січні до нього надійшла невелика неолітична колекція Павла Рудницького (предмети, з яких вона складалася, були знайдені на Волині — у селі Чудви Костопільського повіту). У травні музею подарував свою збірку (висоцька культура та ін.) Ярослав Почапський, а у жовтні цінним поповненням музейних фондів стала велика колекція крем'яних знарядь з-під Дубно (на Волині), подарована Михайлом Островським, що працював у краєзнавчих музеях Дубно та Крем'янця (близько 80 предметів) [23]. Археологію Волині репрезентували також невеликі збірки, які неодноразово дарував музею Олександр Цинкаловський з Володимира-Волинського (неоліт, енеоліт, княжа доба та ін.), дарунки Івана Ковальчука (передано у січні 1933 р.) та Олексія Польового (неоліт, надійшло у грудні 1933 р.) [6; 7; 8].

Успішним для розвитку археологічного відділу Музею НТШ виявився і 1937 р., протягом якого він поповнився 611 новими предметами. Серед них були як дарунки, так і знахідки Я. Пастернака на розкопках, що проводилися у шести населених пунктах і в основному стосувалися княжої доби. З надходжень 1937 р. серед найцінніших — бронзовий скарб пізньої бронзової доби з повіту Заліщики (подарований Романом і Рудольфом Скоморівським та музеєм «Гуцульщина» у Коломиї), матеріали з розкопок Я. Пастернака у Переріслі (повіт Надвірна), збірка мальованої кераміки із Заліщик, подарована М. Панасом, колекція крем'яних та бронзових виробів, що була пожертвувана Осипом Залужним, колекція пам'яток княжої доби зі Звенигорода [17, с. 104—105].

У 1938 р. до археологічного відділу музею надійшло 2053 предмети, а також величезна кількість керамічних матеріалів XI—XIV ст. Серед них до особливо цінних можна віднести згадані знахідки Я. Пастернака у Крилосі, археологічні колекції окремих жертводавців [18, с. 96].

Готуючи розкопки, Ярославу Пастернаку доводилося долати перешкоди політичного характеру. Документи свідчать, що директором Музею НТШ, який воював у лавах УГА і брав активну участь в українському національному русі, цікавилися польські спеціальні служби. Після проведеної владою у 1930 р. кампанії «пацифікації» Я. Пастернаку доводилося дуже довго добиватися дозволів на проведення розкопок, при цьому окремо для кожного воєводства Галичини. Так, НТШ зверталося до властей з проханням дозволити Я. Пастернаку проводити розкопки у липні 1931 р., а через півроку, у січні 1932 р., Товариство мало спеціально цікавитися результатом свого звернення, оскільки відповіді до того часу не було [3, арк. 100, 101]. У доповідній записці відділу безпеки Львівського воєводства (квітень 1932 р.) зазначалося, що минуле та ідеологічні погляди Я. Пастернака та Ю. Полянського є аргументом проти надання їм дозволу на розкопки. Але, оскільки колеги-науковці дуже високо відгукуються про їхній фаховий рівень, то дозвіл слід надати. При цьому, однак, останні повинні

поінформувати власті про осіб, яких планують залучити до роботи [3, арк. 97]. Відповідна вимога згодом містилася у дозволі Тернопільського воєводства на проведення розкопок на його території. Окремий дозвіл, також терміном на один рік, надала влада Львівського воєводства [3, арк. 95, 103].

За визначенням Я. Пастернака, археологічний відділ музею у середині 1930-х рр. «став... централею українських археологічних дослідів, наче Археологічним інститутом для всіх українських західних земель» [17, с. 95]. Завдяки популяризаторським зусиллям керівника музею, зокрема регулярним публікаціям у пресі, археологічна збірка стала предметом зростаючого інтересу української громадськості. Цьому сприяло і викладання археології у Богословській академії, що почалося у названий період [17, с. 95].

Археологічна збірка Музею НТШ привертала увагу дослідників з-поза меж Галичини. Щороку чимало польських та іноземних вчених працювало в музеї, вивчаючи його археологічні експонати. Серед них були спеціалісти з Німеччини, Угорщини, Швеції, інших європейських країн. Звичайно, матеріали археологічного відділу досліджували й українські вчені (крім самого Я. Пастернака). Наприклад, у 1929 р. І. Раковський, використовуючи експонати гуцульської збірки музею, підготував розвідку, в якій доводив присутність елементів археологічних культур гальштатської доби в гуцульському мосяжництві [15, с. 37]. Загалом, як видається, «центр ваги» наукової роботи Музею НТШ припадав саме на його археологічний відділ.

Керуючи роботою музею, Я. Пастернак прагнув вивчати досвід своїх європейських колег. Так, у зв'язку з публікацією матеріалів з розкопок він у 1933—1934 рр. відвідав, з метою вивчення їхніх археологічних збірок, кілька музеїв за межами Галичини — у Кракові, Відні та Чернівцях [16, с. 68]. У травні 1936 р. директор Музею НТШ, завдяки підтримці польського «Фонду національної культури», здійснив поїздку по Румунії, Словаччині, Угорщині та Закарпатті, де познайомився зі збірками 24 музеїв та приватних археологічних колекцій.

У вересні 1939 р., після початку Другої світової війни, західні землі України були приєднані до складу СРСР. Нова влада узялася за впровадження в Галичині власних порядків. Зміни, звичайно, торкнулися й українських наукових установ. У січні 1940 р. Наукове товариство ім. Шевченка змушене було саморозпуститися. Його Культурно-історичний музей передали у підпорядкування наркомату освіти УРСР. Нова влада розпочала масштабну реорганізацію всієї мережі музеїв, що діяли у Львові. За постановою уряду УРСР від 8 травня 1940 р. та наказом українського наркомату освіти від 10 травня того ж року (про організацію музеїв у західних областях України), збірка Культурно-історичного музею колишнього НТШ мала бути розподілена між новими музейними закладами. Згодом археологічну збірку музею передали львівському Відділу інституту археології Академії наук УРСР [2, арк. 99].

Другим українським музеєм Львова, який нагромаджував у своїх фондах археологічні пам'ятки, був Національний музей. Його діяльність починається з 1905 р. Хоча Національний музей сконцентрував свої зусилля на збиранні творів мистецтва — у першу чергу творів сакрального мистецтва України, — а також пам'яток кириличної писемності, до нього надходили й деякі археологічні предмети. У 1913 р. вони експонувалися в музеї в окремій шафі (знахідки з Поділля, бронзові вироби) [49].

У травні 1914 р. НТШ домовилося з Національним музеєм про те, що останній не буде збирати матеріали з української етнографії; натомість Музей НТШ зобов'язався припинити колекціонування творів мистецтва [11, с. 3]. Угода мала усунути певні прояви непотрібної конкуренції між двома українськими музеями. Однак, як свідчать дані про подальше формування їхніх збірок, цілком послідовно її не дотримувалися. Це стосується й археологічних знахідок, які Національний музей збирав паралельно з Музеєм НТШ.

«Літопис» Національного музею, який видавався у 1934—1938 рр. (виходив раз на рік), містить певні відомості про поповнення археологічної збірки музею у ці роки. Наприклад, у 1934 р. фонди Національного музею поповнилися 587 предметами, проте окремі дані про археологічні надходження не наводяться [35, с. 12]. Наступного, 1935 р., загальний приріст музейної збірки становив 1306 предметів, з яких археологію представляли лише 45 [36, с. 32]. Тоді збірка музею поділялася на п'ять відділів. Археологічні знахідки надходили до відділу «побутової культури», у якому були та-

кож представлені «предмети історичного побуту», і діяв окремий етнологічний підрозділ.

Серед археологічних надходжень до музею 1936 р. — 14 кремінних предметів, знайдених на Волині, 9 керамічних фрагментів з поховання у Комарові, 13 предметів з розкопок поблизу Звенигорода, цінний скарб з давнього угорського погребіння поблизу села Крилос (56 золотих предмети, 24 бронзових), варязький меч з Якторова, 13 срібних заушниць з Крилоса і Шумська та інше — усього 134 предмети. Більшість з них — близько 100 — музей отримав завдяки митрополиту Андрею Шептицькому, який фінансував розкопки у Крилосі, Комарові та Якторові [37, с. 44—45]. З розкопок так званої «Настасиної могили» поблизу Крилоса, які проводив Я. Пастернак, музей отримав 14 різних предметів, які археолог датував приблизно 2000—1700 рр. до н. е. (можливо — середина II тисячоліття до н. е.) [37, с. 52]. Про свої знахідки Я. Пастернак докладно звітувався безпосередньо А. Шептицькому [1, арк. 50—51].

Наступного 1937 р. Національний музей поповнився 153 предметами, знайденими Ярославом Пастернаком у Крилосі. До нього також надійшли 373 предмети, що належали до епохи неоліту, знайдені на Волині. (Музей придбав їх за кошти Андрія Шептицького) [38, с. 57]. А ось 1938 р. археологічна колекція Національного музею практично не збільшилася. З 488 предметів, які поповнили його збірку, лише два належали до археологічного відділу [39, с. 86]

Можна додати також, що у 1930-ті рр. частину своїх археологічних знахідок зі стоянок у Липі, Мирогощі, Шумську передавав до Національного музею згаданий нами волинянин М. Островський. Так само як і збірку Музею НТШ, археологічну колекцію Національного музею поповнювали дарунки іншого волинського аматора археології — О. Цинкаловського [50, с. 48]. У цілому ж археологія не належала до основних напрямків збирацької роботи Національного музею, і його археологічна колекція на порядок поступалася аналогічній збірці Музею НТШ.

Ще одним українським музеєм Галичини, що мав значну археологічну збірку, яка постійно розвивалася, був музей «Бойківщина». Його історію можна починати з червня 1927 р., коли з'явився задум організувати у Самборі український музей. Для його здійснення кілька українських діячів Самбора — Володимир Кобільник, Іван Филипчак, Володимир Гуркевич — створили спеціальне товариство [26, с. 107]. У червні 1928 р. власті затвердили статут музею, проте його урочисте відкриття стало можливим лише у квітні 1932 р.

Станом на серпень 1928 р. збірка «Бойківщини» налічувала 500 експонатів, серед яких були й археологічні знахідки [26, с. 108]. Згодом його фонди збільшувалися дуже швидкими темпами. Так, у 1931 р. у збірці «Бойківщини» нараховувалося вже 6 тис. предметів, у 1932 р. — 9593, а у 1938 р. — 30676 [22, с. 30]. 1936 р. музейну збірку поповнило 1647 предметів, з яких 359 представляли археологію Бойківщини [26, с. 111].

Археологічна колекція музею поповнювалася перш за все завдяки розкопкам, які регулярно проводив музей. Перші археологічні предмети, що надходили до музею, — це були переважно випадкові знахідки місцевих мешканців, і тому не давали можливості робити які-небудь науково обґрунтовані висновки. У 1933 р. В. Кобільник, зауважуючи, що до кінця 1920-х рр. археологи практично не звертали уваги на бойківські терени, писав: «Дослідами над археологією Бойківщини зайнялося Товариство «Бойківщина» в Самборі — а досліди ті треба вважати за одні з перших» [32, с. 1]. Систематичною археологічною роботою на бойківських теренах зайнявся сам В. Кобільник. Так, саме він відкрив до того невідоме археологам городище княжої доби у Ступниці, дослідив городища поблизу Спаса, у Кульчицях, інших селах Бойківщини. Знахідки з цих розкопок потрапляли до музею. Спираючись на результати перших трьох років своїх досліджень, В. Кобільник робив висновок, що його край у VI—XIII ст. («за наших князів», за визначенням автора), був густо заселений, а у XIV ст., коли Галичину захопило Польське королівство, життя там «радше підупало» [32, с. 2]. На думку В. Кобільника, вже 4000 років тому через Карпати проходив значний торгівельний шлях з Фракії на північ. «Бойківщина — це край споконвічно замешканий бойками, що твердо вросли в свою землю», — писав він [32, с. 2].

У цих висновках відчутний, вочевидь, відголос заочної полеміки з польськими націоналістами, твердженнями про польський характер галицьких тере-

нів та «цивілізаторську» роль Польської держави у цьому краї. Як видається, В. Кобільнику у його роботі перешкоджала відсутність у нього офіційно визнаного фаху археолога. Тому «Бойківщина», прагнучи вести масштабні археологічні дослідження рідного краю, зверталася за допомогою до львівських археологів. Наприклад, у вересні 1933 р. керівництво музею «Бойківщина» запросило директора Культурно-історичного музею НТШ (водночас звертаючись до Виділу Товариства з проханням надати останньому тимчасове звільнення від обов'язків у музеї) провести археологічні розкопки в околицях Самбора. «Бойківщина» отримала згоду, але з умовою, що певну частину знайденого матеріалу Я. Пастернак зможе використати для поповнення збірки Музею НТШ [4, арк. 6]. Тоді «заходом і коштом музею» (за визначенням його «Літопису») пройшли розкопки кількох погребінь у Кульчицях (у тому числі — лужицької культури), продовжено було дослідження у Котовані, Чукві, Дублянах, Сільці, Спасі, Кружиках, Лужку Долішньому та Медвежій. Крім Я. Пастернака, музей запрошував до роботи також Маркіяна Смішка (тоді асистента кафедри археології Львівського університету), Т. Сулімірського, яким згодом висловлював подяку на сторінках «Літопису Бойківщини»: «Завдяки невтомній праці згаданих панів, вдалося нам перевести дуже цікаві археологічні досліди бойківської землі» [33, с. 28]. У розкопках також брали участь Роман та Лесь Гут-Кульчицькі, Омелян Кульчицький.

Для ілюстрації наведемо відомості про речі, що потрапили до музею «Бойківщина» з деяких названих розкопок. Наприклад, з розкопок у Котовані музей отримав 116 кремінних ножичків та скробачів, вісім нуклеусів, дві кам'яні сокири, кремінний серп, зразки кераміки та ін. (все — з епохи неоліту). Неолітичні кремінні знаряддя праці надійшли до нього з розкопок поблизу Ступниці; там же були знайдені деякі залізні предмети княжої доби [33, с. 11—12] .

У 1938 р. самбірський музей володів значною етнографічною збіркою, експонував пам'ятки українського церковного мистецтва, колекцію портретів українських діячів Бойківщини. Цінною складовою збірки музею були давні рукописи та стародруки. Його археологічна збірка займала тоді останню — четверту — кімнату приміщення музею на вулиці Тихій, 1. Речі експонувалися у двох габлотах. Серед них — експонати, що представляли середньовічну історію України (княжа доба), бронзові предмети, свого часу знайдені у самому Самборі на території колишнього цегляного заводу: сокири, серп, частина нашийника, браслети (VIII ст. до н. е.). Експонувалися також знахідки з погребіння в Кульчицях, знахідки з городища у Грозьовій, римський меч (один з 24, знайдених у Комарниках) [26, с. 110—111; 34, с. 90].

Окрасою археологічної збірки «Бойківщини» були три вістря вандальських списів з рунічними написами. Їх випадково знайшли робітники у похованні у передмісті Розвадова у 1932 р. (інші знайдені тоді предмети згодом пропали) [34, с. 1—13]. Такі речі надзвичайно рідко траплялися археологам. Крім Самбора, списи з рунічними написами тоді можна було побачити лише в музеях Лондона та Берліна. Під час Другої світової війни списи зі збірки «Бойківщини» вивезли, разом з 35 іншими цінними експонатами (іконами XIII—XIV ст., римськими мечами, зразками бойківського одягу та ін.) німецькі окупанти [24, с. 49].

У серпні 1954 р. наказом Міністерства культури УРСР Самбірський музей був розформований, а його колекції розподілили між музеями Львова, Дрогобича та Стрия.

Збирацькі зусилля більшості інших місцевих українських музеїв (серед них — музей «Яворівщина» у Яворові, створений у січні 1931 р., музей «Лемківщина» у Сяноку (діяв із лютого 1931 р.), «Гуцульщина» у Коломиї, «Стривігор» у Перемишлі (липень 1932 р.) [29, с. 469—470] зосередилися на українській етнографії, церковному мистецтві, пам'ятках місцевої історії, часом — історії недавніх національно-визвольних змагань. Деякі з них мали й незначні археологічні колекції. Так, намагався збирати археологічні експонати музей «Стривігор» у Перемишлі [35]. Невеличка археологічна збірка була й у музеї «Лемківщина» (кремінні знаряддя, зразки зброї княжих часів тощо) [31, с. 143—146].

Опис збірки «Гуцульщини», поданий у публікації у часописі «Наша Батьківщина» (1938 р.), загалом досить великої та добре впорядкованої, не містить відомостей про археологічні експонати в його експозиції [23, с. 90]. Натомість у спогадах М. Кобринської, дочки В. Кобринського, його засновника та довголітнього керівника, зазначається: «В археологічну збірку (музею «Гуцульщина». — *В. К.*) входили зна-

хідки з кам'яної доби — кам'яні сокири, стріли лука, зернотерка тощо» [27, с. 294—295]. Там зберігалися також римський меч, римські застібки-фібули, знайдені на території Гуцульщини [27, с. 295]. Отже, музей «Гуцульщина» мав невеличку колекцію випадкових археологічних знахідок.

З опису збірки музею «Сокальщина», що дається у статті Б. Чайковського [51, с. 179—180], можна зробити висновок, що він володів лише окремими археологічними предметами, які експонувалися у його «доісторично-історичному відділі».

У статті А. Козицького вказується, що початок збірки українського музею у Станіславові (він діяв при філії «Просвіти») поклали археологічні знахідки з околиць Галича і Теребовлі Льва Чачковського і Ярослава Хмілевського [29, с. 467]. (Не будучи професійними археологами, останні у другій половині 1920-х — на початку 1930-х рр. проводили історико-топографічні дослідження літописних міст Галичини — Звенигорода, Теребовлі, Галича та Буська) [46, с. 7]. На жаль, докладнішої інформації про археологічну колекцію музею у Станіславові ми не маємо.

Проведення археологічних розкопок стало важливим напрямком взаємодії українських музеїв Галичини, перш за все Музею НТШ та регіональних музеїв. Я. Пастернак довгий час був єдиним в Галичині українським науковцем, що мав право (та відповідний високий фаховий рівень) вести такі дослідження. Тому звичною стала практика запрошень його місцевими музеями, які не мали власних кваліфікованих кадрів, для проведення розкопок у тому чи іншому повіті. Ми вже наводили приклади співпраці археолога з музеєм «Бойківщина». Звертались до нього й інші регіональні музеї. У березні 1936 р. Я. Пастернака для проведення розкопок запросив музей «Гуцульщина». При цьому його керівництво висловлювало невдоволення з приводу того, що на Гуцульщині проводять власні розкопки неукраїнські дослідники (зокрема, польський музей у Станіславові) [4, арк. 40]. На це запрошення директор Музею НТШ зміг відгукнутися у серпні. Музей у Коломиї запрошував Я. Пастернака для проведення археологічних розкопок і у березні наступного, 1937 р., знов висловлюючи тривогу з приводу розкопок, що проводять у краї «чужинці».

У 1936 р. намір організувати власні археологічні розкопки мав музей «Верховина» (Стрий) [4, арк. 472]. Згодом для їх проведення музейне товариство у Стрию запрошувало Я. Пастернака. Наприклад, у квітні 1937 р. року воно зверталося до керівництва НТШ з проханням надати директору Музею Товариства відпустку для проведення розкопок [4, арк. 58, 61].

Питання про взаємодію українських музеїв у сфері археологічних досліджень, у контексті питання про напрямки збирацької роботи обласних музеїв, стало предметом обговорення на третьому з'їзді українських музейників Галичини, що відбувся у Львові 9 червня 1935 р. у будинку Національного музею. В. Кобільник, зокрема, висловив погляд, що місцеві музеї мали б зосередитися на збиранні історичних та етнографічних матеріалів. Археологію ж, наголошував він, слід залишити тільки тим музеям, що можуть вести подібні дослідження силами спеціалістів. (А в Галичині єдиним таким українським музеєм був Музей НТШ). На думку представника «Бойківщини», місцеві музеї забагато зусиль витрачали на колекціонування ікон. В. Кобільник підкреслив, що обласним музеям не слід розпорошувати сили, збираючи «всяку всячину», а треба сконцентрувати їх у названих напрямках [30].

Підсумовуючи сказане, можна підкреслити наступні моменти. У міжвоєнний період археологія була важливим напрямком збирацької роботи українських музеїв Галичини. Найбільша кількість археологічних пам'яток концентрувалася у Музеї НТШ, перш за все завдяки розкопкам його директора Я. Пастернака. Саме музей НТШ став і українським центром наукового опрацювання численних археологічних знахідок. Я. Пастернак зробив також помітний внесок у розвиток археологічної збірки Національного музею, який не мав власних спеціалістів-археологів.

Іншим значним осередком збирання археологічних пам'яток став самбірський музей «Бойківщина». Зусиллями місцевого археолога-аматора В. Кобільника, а також і львівських археологів, «Бойківщина» зуміла створити досить серйозну та цікаву археологічну збірку, яка майже вся складалася зі знахідок з бойківських теренів. Загалом же археологічні колекції українських музеїв представляли переважно Галичину. У збірці Музею НТШ, а також Національного музею репрезентовані були й пам'ятки з Волині, окремі знахідки з інших регіонів України. У міжвоєнний період для українських музеїв Галичи-

ни археологія стала однією з тих ділянок роботи, де їхні зусилля до певної міри були об'єднані.

1. Архів Національного музею у Львові. — Од. зб. 521.
2. ДАЛО. — Ф. Р. 45 (Львівський державний етнографічний музей). — Оп. 1. — Спр. 4.
3. Львівська Національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. Ф. 26 (Управління консервації Львівського воєводства). УК — 42 а).
4. ЦДІА України у Львові. — Ф. 309 (Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів). — Оп. 1. — Спр. 180.
5. Інвентарна книга Музею НТШ. № III. — № 17055—17085 та ін.
6. Інвентарна книга Музею НТШ. № IV. — № 21171—21178.
7. Інвентарна книга Музею НТШ. № VI. — № 22425—22430, 23103—23112 та ін.
8. Інвентарна книга Музею НТШ. № VII. № 24171—24200, 24219—24251 та ін.
9. Інвентарна книга Музею НТШ. № VIII.
10. Інвентарна книга Музею НТШ. № X. — № 29563—29612, 29616—29649.
11. Хроніка НТШ. — Львів, 1914. — Ч. 58—59.
12. Хроніка НТШ. — Львів, 1920. — Ч. 63—64.
13. Хроніка НТШ. — Львів, 1922. — Ч. 65—66.
14. Хроніка НТШ. — Львів, 1926. — Ч. 67—68.
15. Хроніка НТШ. — Львів, 1930. — Ч. 69—70.
16. Хроніка НТШ. — Львів, 1935. — Ч. 72.
17. Хроніка НТШ. — Львів, 1937. — Ч. 73.
18. Хроніка НТШ. — Львів, 1939. — Ч. 74.
19. *Бандрівський М.* Пам'яткоохоронна діяльність Церкви в контексті науково-культурного руху в Галичині (кін. XIX — XX ст.) : автореф… канд. іст. наук. / М. Бандрівський. — Львів, 2001. — 18 с.
20. *Бандрівський М.* Співпраця Церкви і НТШ в царині археології / М. Бандрівський // Київська Церква. — К. ; Львів, 1999. — № 4. — С. 60.
21. *Винар Л.* Наукова діяльність Олега Кандиби / Л. Винар // Український історик. — 1985. — Т. 1—4.
22. *Дем'ян Г.* Історико-етнографічна діяльність першого бойківського музею / Г. Дем'ян // Архіви України. — 1970. — № 5.
23. *Гавдяк М.* Із наших обласних музеїв / М. Гавдяк // Наша Батьківщина. — 1938. — Ч. 4.
24. *Гнатик З.* Самбір. Краєзнавчий нарис / З. Гнатик, О. Лопушанська, Т. Смірнова. — Львів : Каменяр, 1965. — 74 с.
25. *Гнатишак М.* Скарби нашої культури (Важна культурна установа перемиської землі). / М. Гнатишак // Назустріч. — 1936. — Ч. 4. 15 лютого.
26. *Горняткевич В.* Сторінки історії музею «Бойківщина» у Самборі / В. Горняткевич // Бойківщина : науковий збірник. — Т. 1. — Дрогобич, 2002.
27. *Кобринська М.* Український музей «Гуцульщина» ім. о. Й. Кобринського в Коломиї / М. Кобринська // «Над Прутом у лузі…». Коломия в спогадах. — Торонто, 1962.
28. *Коваль І.* Ярослав Пастернак — найвидатніший дослідник стародавнього Галича / І. Коваль // Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції: міжнародна наукова конференція, Галич, 1993. Тези доповідей і повідомлень. — Львів, 1993.
29. *Козицький А.* Українські краєзнавчі музеї Галичини у міжвоєнний період / А. Козицький // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Вип. 34. — Львів, 1999.
30. *Коковський Ф.* З'їзд представників українських музеїв у Сх. Галичині / Ф. Коковський // Новий час. — 1935. — 12 червня.
31. *Коковський Ф.* Музей «Лемківщина» в Сяноці / Ф. Коковський // Наша Батьківщина. — 1938. — Ч. 4.
32. Літопис Бойківщини. — 1933. — Ч. 2.
33. Літопис Бойківщини. — 1934. — Ч. 3.
34. Літопис Бойківщини. — 1935. — Ч. 5.
35. Літопис Національного музею за 1934 р. — Львів, 1934.
36. Літопис Національного музею за 1935 р. — Львів, 1935.
37. Літопис Національного музею за 1936 р. — Львів, 1936.
38. Літопис Національного музею за 1937 р. — Львів, 1937.
39. Літопис Національного музею за 1938 р. — Львів, 1938.
40. *Пастернак Я.* Нові археологічні набутки Музею НТШ у Львові за час від 1929—1932 / Я. Пастернак // Записки НТШ. — Т. 152. — Львів, 1933.
41. *Пастернак Я.* Нові археологічні набутки Музею НТШ за час від 1933—1936 / Я. Пастернак // Записки НТШ. — Т. 154. — Львів, 1937.
42. *Пастернак Я.* Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові / Я. Пастернак. — Львів. Літопис Національного музею за 1934 р. — Львів, 1934.
43. *Пастернак Я.* Нововідкриті римські пам'ятки з Галичини і Волині / Я. Пастернак // Записки НТШ. — Т. 151. — Львів, 1931.
44. *Петегирич В.* Археологія у дослідженнях членів НТШ / В. Петегирич, Д. Павлів // Записки НТШ. — Т. 222. — Львів, 1997.
45. *Петегирич В.М.* Доля археологічної колекції музею НТШ / В.М. Петегирич // Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка : книги і люди (Матеріали круглого столу). — Львів, 1996.
46. *Петегирич В.* Лев Чачковський — дослідник княжої Теребовлі / В. Петегирич // Галицька брама. — 1996. — № 10.
47. *Полянський Ю.* Скарб з Межиріччя Корецького (пов. Рівне на Волині) / Ю. Полянський // Записки НТШ. — Т. 144—145. — Львів, 1926.

48. *Полянський Ю.* Нові археологічні знахідки з Галичини / Ю. Полянський // Записки НТШ. — Т. 149. — Львів, 1928.
49. *Свєнціцький І.* Ілюстрований провідник по національнім музеєві у Львові / І. Свєнціцький. — Жовква, 1913.
50. *Терський С.* З історії колекціонування археологічних пам'яток львівськими науковими та музейними осередками у XIX — 1-й половині XX ст. (за архівними матеріалами та колекціями Львівського історичного музею) / С. Терський // Історичні пам'ятки Галичини : матеріали третьої краєзнавчої конференції, 19 листопада 2004 р. — Львів, 2005.
51. *Чайковський Б.* Музей «Сокальщина» / Б. Чайковський // Життя і знання. — 1939. — № 6.

Vitalii Kushnir

ON FORMATION OF ARCHAEOLOGICAL COLLECTIONS IN UKRAINIAN MUSEUMS OF GALICIA (1918—1939)

In the paper has been considered the progress in formation of archeological collections at Ukrainian museums of Galicia (Halychyna) during interwar period of 1918—1939. The research-work has thrown some light upon the stages of development as well as main sources for filling up the collections and the contents of ones that had been gathered by archeological department of Shevchenko Scientific Society, Ukrainian National museum in Lviv and museum of Boikivshchyna Society in Sambir. The activities by J. Pasternak, Jur. Poliansky, O. Kandyba and V. Kobilnyk in the field of museum archeology have been presented and evaluated.

Keywords: museum, Ukrainian museum, Galicia (Halychyna), archaeology, archaeological collection.

Виталий Кушнир

ФОРМИРОВАНИЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ КОЛЛЕКЦИЙ УКРАИНСКИХ МУЗЕЕВ ГАЛИЧИНЫ (1918—1939)

В статье рассматривается история формирования археологических собраний украинских музеїв Галичины в период между двумя мировыми войнами. Освещаются этапы развития, основные источники поступлений и состав археологических собраний Музея Научного общества имени Шевченка, Национального музея во Львове и Музея общества «Бойковщина» в Самборе. Показан вклад в развитие археологии в украинских музеях края Я. Пастернака, Ю. Полянского, О. Кандыбы, В. Кобильныка.

Ключевые слова: музей, украинский музей, археология, археологическая коллекция, Галичина.